

SZŐCS GÉZA 60 ALBUM AMICORUM

Morok Istváné,
aki a barátok egyike,
szívönnyel ajánlja
a 60-as

IJK

ERDÉLYI HÍRADÓ KIADÓ & IRODALMI JELEN KÖNYVEK
KOLOZSVÁR - ARAD, 2013. AUGUSZTUS 21.

*Ez a könyv nem jöhetett volna létre
Böszörményi Zoltán és Nagy Elek baráti támogatása nélkül*

Szerkesztette Gáll Attila
Az írásokat egyberostálta Orbán János Dénes
A borítót, Jánosi Andrea illusztrációjának felhasználásával Könczey Elemér tervezte
Műszaki szerkesztő Fazakas Botond
A nyomdai előkészítést a kolozsvári IDEA PLUS grafikusműhely végezte
Készült a kolozsvári IDEA és GLORIA nyomdában
Felelős vezető Nagy Péter

Megjelent az Erdélyi Híradó Kiadó és az Irodalmi Jelen Könyvek közös kiadásában

ERDÉLYI HÍRADÓ KIADÓ
RO, Kolozsvár, 400009, Napoca u. 10/5.
tel • fax +40 264 590275
Felelős kiadó: Orbán János Dénes
ISBN 978-606-8118-32-1

CONCORD MEDIA JELEN
RO, Arad, 310085, Mihai Eminescu u. 55-57.
Felelős kiadó: Böszörményi Zoltán
ISBN 978-973-7654-26-7

© Erdélyi Híradó Kiadó
© Irodalmi Jelen Könyvek

© Arany Ágnes, Bertha Zoltán, Bogdán László, Bollobás Enikő, Borbély Szilárd,
Böszörményi Zoltán, Bréda Ferenc, Cserna-Szabó András, Csorba László,
Dorin Tudoran, Elek Tibor, Farkas Árpád, Farkas Wellmann Endre, Földes Hobo László,
Géczi János, György Attila, Horváth Iván, Karácsonyi Zsolt, Karátson Gábor,
Karinthy Márton, Tomaso Kemeny, Milorad Krstić, Ladik Katalin, Lövétei Lázár László,
Lőwy Dániel, Makkai Ádám, Márton László, Monoki István, Orbán János Dénes,
Selmeczi György, Sárközy Péter, Szálinger Balázs, Szörényi László, Temesi Ferenc

© Jánosi Andrea
© Könczey Elemér

Tartalom

Arany Ágnes	
<i>Hawaii éjszaka</i>	5
Bertha Zoltán	
<i>A drámaköltészet varázsa és katarzisa</i>	7
Bogdán László	
<i>Vaszilij Bogdanov: A horda</i>	14
Bollobás Enikő	
<i>Ál-exegézis búval, vigalommal</i>	23
Borbély Szilárd	
<i>Sziveri Kolozsváron</i>	26
Böszörményi Zoltán	
<i>Majoranna Sz. G. hatvanadik születésnapjára gondol</i>	27
Bréda Ferenc	
<i>Szócs Gézát ide s tova közel másfél évszázada ismerem</i>	30
<i>Apacs-dal az apáknak</i>	31
Cserna-Szabó András	
<i>Zsejke</i>	32
Csorba László	
<i>Egy tiszteletbeli magyar „valdens”</i>	38
Elek Tibor	
<i>Ki (a) költő?</i>	44
Farkas Árpád	
<i>Egy vers visszaszerzése</i>	48
Farkas Wellmann Endre	
<i>Úgy hírlík, hatvanéves lettél. Én nem hiszem</i>	57
Földes Hobo László	
<i>Tábortűz mellett</i>	59
Géczi János	
<i>21rovinj</i>	61
György Attila	
<i>Ha én Szócs Géza lennék...</i>	65
Horváth Iván	
<i>Amikor írók már voltak, de olvasók még nem</i>	67

Karácsonyi Zsolt	
<i>Medve a vízben</i>	94
Karátson Gábor	
<i>Ji king fordítások Setétség patakán</i>	96
Karinthy Márton	
<i>Csapongás Szőcs Géza 60. születésnapjára, világszínháza apropóján</i>	100
Tomaso Kemeny	
<i>Which Birthday?</i>	104
Milorad Krstić	
<i>Rajz</i>	106
Ladik Katalin	
<i>Kolozsvárra nyíló ablak</i>	107
Lövétei Lázár László	
<i>Tíz kilométerkő Szőcs Gézáig</i>	108
Lőwy Dániel	
<i>Hajam olyan lesz, mint a sarki nyúlé</i>	111
Makkai Ádám	
<i>Meditáció három Ungaretti idézetre</i>	118
Márton László	
<i>Kormányunk, ideiglenesen</i>	121
Monok István	
<i>Az arisztokrata könyvtárak rendjének változásai a 17–18. századi Magyarországon</i>	153
Orbán János Dénes	
<i>A nagy belső medve</i>	162
Selmeczi György	
<i>Töredék</i>	168
Sárközy Péter	
<i>A Balatontól Sperlongáig</i>	171
Szálinger Balázs	
<i>Járni királyi dombokon</i>	177
Szörényi László	
<i>Hunok és nemcsak jezsuiták</i>	178
Temesi Ferenc	
<i>Egy barát, aki él</i>	185
Dorin Tudoran	
<i>Mereu rănită, sepia...</i>	189
<i>Örökké sebzett tintahal</i>	190

MONOK ISTVÁN

Az arisztokrata könyvtárak rendjének változásai a 17–18. századi Magyarországon

A kora újkori magánkönyvtárak állományáról ritkán készült *katalógus*. Ennek alapvető oka az, hogy kevés akkora könyvtár volt, amelyben az egyes művek megtalálhatóságát ezzel az eszközzel (katalógus) kellett volna biztosítani. A tulajdonos vagy az udvari személyzet a néhány száz, ritkán egy-két ezer könyv között katalógus nélkül is eligazodott. A katalógus összeállításához ráadásul olyan személyre volt szükség, aki ismerte a gyűjteményt, a kortárs tudományok rendszerét, és volt gyakorlati érzéke ahhoz, hogy a könyveket fizikailag gazdaságos helykihasználással tudja elhelyezni, egyben a megtalálhatóságot is biztosítani (adott esetben például a köteteket beszámozva, a gyarapodásnak helyet hagyva, nagyság szerint, de a tematikus rendet is megtartva tette a polcokra). Ezt a személyt, ebben a funkciójában nyugodtan nevezhetjük könyvtárosnak.* Katalógus készíttetése már önmagában nagyfokú tudatosságra utal a könyvgyűjtés területén. A tény, hogy készült néhány, a magyarországi bibliofília kezdeteit is jelenti. A legtöbb esetben azonban a tulajdonos egyszerűen jegyzékbe (a dokumentum fejléce szerint „catalogus”-ba) foglaltatta könyveit az udvar egyik írástudójával. Ezek a jegyzékek jellemzően a családi levéltárakban maradtak fenn, hivatalos szerv irattárába csak a tulajdonos halála utáni, esetleges vitás ügyek rendezésekor kerülhettek. Erre a „catalogus”-típusra két példát említünk. Elsőször Csáky István szepesvári könyveinek összeírását 1671-ből. Jól látszik, hogy a közel 300 könyvnek az összeírásakor egyfajta tematikus rendezése is elkészült (*theologi, juridici, medici, historici et politici, philosophi, miscellani*,

* MONOK István: *Kit nevezhetünk könyvtárosnak a XVI–XVIII. századbeli Magyarországon?* In: „Mert a szívnek teljességéből szól a száj.” *Könyvtártudományi tanulmányok Hajdu Géza 80. születésnapjára*. Szerk.: BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. Szeged, 2007, SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 156–164.

scholares)*. Másodszor Berényi György 1690. évi könyvjegyzékét, ahol a könyveket alfabetikus rendben sorolták fel (hol a cím, hol a szerző keresztneve, hol a családneve szerint).** Harmadszorra utalunk arra, hogy a „katalógus” és *A tulajdonos javainak különböző célú, nem hivatalos szerv által történt összeírásai közt fennmaradt könyvjegyzék* elhatárolása nem mindig egyszerű (már ha egyáltalán fontos lenne, hogy elhatároljuk). II. Rákóczi Ferenc Sárospatakon lévő 168 könyvének egyszerű felsorolását (láthatóan olyan sorrendben írták le a könyveket, ahogy az összeíró kezébe kerültek)*** katalógusnak nem tekinthetjük, ugyanakkor az összeírás célja vélhetően megegyezik az előző két példával.

Komolyabb könyvtárrendezésekről is maradtak fenn azonban emlékeink. Ilyen történt Thurzó György bicsei udvarában, ahol a könyvek elhelyezésére bocsátott helyiség berendezésével együtt történt az összeírás. Samuel Hamel udvari titkár végezte ezt a feladatot.**** A főúr karrier-képébe szervesen illeszkedik ez a lépés.***** Úgy tűnik, az ország nádora nem egyszerűen csak a mindennapi munkája végzését segítő könyvek beszerzését és használatát tartotta fontosnak, hanem tudta azt is, hogy egy önálló könyvtárhelyiség reprezentatív funkciókat is ellát. Könyveit azok beszerzésével párhuzamosan tulajdonjeggyel is ellátta, úgy tűnik, tisztségei bővülésével egyes esetekben utólag ezeken módosított is,***** és 1610–1611-ben rendeztette a könyvanyagot. A szándék tehát mindenképpen katalógusra utal, bár a fennmaradt könyvjegyzéken és a fennmaradt könyveken sem szerepelnek az egyes művek utólagos azonosítására szolgáló jelzetek. Nem tudjuk, hogy Hamel végül miért nem fejezte

* *Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721.* Sajtó alá rend. FARKAS Gábor, VARGA András, KATONA Tünde, LATZKOVITS Miklós. Szeged, 1992, Scriptum. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 13/2.) (a továbbiakban: ADATTÁR 13/2.) 58–65. Vö.: HARGITTAY Emil: *Megjegyzések Csáky István kiadatlan könyvtárjegyzékéhez.* Annales Universitatis Litterarum et Artium Miskolciensis. 2(1992) 61–64.

** ADATTÁR 13/2. 130–137.

*** ADATTÁR 13/2. 154–159.

**** LUDÁNYI Mária: *Könyvtárrendezés Thurzó György udvarában.* In: *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére.* Szerk.: GALAVICS Géza, HERNER János, KESERŰ Bálint. Szeged, 1990, JATE. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10.) 271–278.

***** Pálffy Géza külön, terjedelmes tanulmánnyal foglalkozik ezzel, egy még kézíratos munkájában.

***** Helena Saktorová volt szíves Thurzó György könyvtárából fennmaradt legtöbb könyvről fotókat is küldeni nekem, illetve magam is sok könyvet kézbe vettem.

be a munkát, vagy ha befejezte, csak az úgynevezett kettős mutató, *Index geminus* maradt ránk.

Istvánffy Miklós könyvtáráról ugyanakkor nem ismerünk semmilyen összeírást. A ma is kézbe vehető köteteken szereplő „raktári jelzet” mutatja, hogy rendezett gyűjteménye volt, amelynek katalógusa is kellett, hogy legyen (az azonosító szám önmagában értelmetlen lenne).^{*} Ez a gyűjtemény azonban vélhetően nem a hatalmi reprezentációt szolgálta, hanem a tulajdonos tudományos munkáját. A fennmaradt kötetek kivétel nélkül olyan történelmi dokumentumok, illetve nyomtatott művek másolatai, amelyek a magyar történelem^{**} megírásához kellett neki. Ilyen értelemben bibliofil gyűjtemény, vagyis a tematikusan szelektív könyvtárak sorába tartozik. Ha a könyvtár típusán töprengünk, felvethető a tudós könyvtár (*Gelehrtenbibliothek*) besorolás is, de olyan keveset tudunk erről a *bibliotékáról*, hogy a kérdés eldöntése érdektelen.

A költő Zrínyi Miklós csáktornyai könyvtárának rendezésében maga a tulajdonos is részt vett, bár a munkát – a feltevések szerint – a család történetének megírásával foglalkozó Mark Forstall végezte. Nincsen információk arról, hogy ez a rendezés együtt járt volna új könyvtári bútorok készítésével, bizonyos azonban, hogy Zrínyi végrendeletének összeállításával egy időben (1662) történt. A könyvek rendje modern, utal a tulajdonos olvasmányműveltsége összetételére. Emellett a könyvek sorszámot is kaptak, amellyel a könyvtári rend is követhető (a kötetek fizikai sorrendje). A katalógus azonban nem befejezett, csak ritkán tünteti fel a köteteken

* BERLÁSZ Jenő: *Istvánffy Miklós könyvtáráról*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1959. Bp., 1961. 202–240.; BERLÁSZ Jenő: *Újabb információk Istvánffy Miklós könyvtáráról*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1972. Bp., 1974. 218–228.; COLTA, Elena Rodina: *Un exemplar din biblioteca istoricului maghiar Nicolau Istvánffy, identificat la Arad*. Biblioteca și Cercetarea, tom. VII. Cluj-Napoca, 1983. 182–187.; BALÁZS Mihály–MONOK István: *Történetírók Báthory Zsigmond udvarában*. In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk.: VÁRKONYI Ágnes. Bp., 1987, Gondolat. 249–262. ; MONOK István: *Scholars' libraries in Hungary in the sixteenth and seventeenth centuries: reconstructions based on owner's mark research*. In: *Virtual visit to lost libraries: reconstruction of and access to dispersed collections*. Papers presented on 5 November 2010 at the CERL Seminar hosted by the Royal Library of Denmark, Copenhagen. Ed. by Ivan Boserup, David J. Shaw. London, 2011, CERL (CERL Papers, vol. XI.) 57–69.

** ISTVÁNFY Miklós: *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXIV*. Coloniae Agrippinae, 1622, Antonius Hieratus sen.

szereplő „könyvtári jelzet”-et.* A Zrínyi-könyvtár rendje a következő: I. *Historici antiqui Romani et alii*; II. *Historici omnis generis et nationis mixtim*; III. *Historici Pannoniae et Orientalium*; IV. *Politici*; V. *Militares*; VI. *Geographi et Cosmographi*; VII. *Poetae Latini*; VIII. *Poetae Itali*; IX. *Scholastici*; X. *Domesticae, Oeconomicae*; XI. *Miscellanei***

Mindezt a kortárs könyvtárak szakrendjével összevetve a következő dolgokra kell figyelniük: a történelem szak differenciáltsága, a hazai és keleti történelem összekötése, a politikai és hadi szakirodalom különválasztása a történelemtől és egymástól, a klasszikus, és kortárs költészet külön kezelése. Ezek jelzik azt, hogy a szakrend kialakítása a könyvtár használójától származik, hiszen a korabeli katalogizálási gyakorlat általában nem tesz ilyen különbségeket. A magyar vonatkozású gyűjtemény különválasztásával gyakorlatilag az első *hungaricum*-gyűjteményt hozta létre, amely anyag külön gyűjtése majd a 18. század elejétől vált programmá a tudósok (mint Bél Mátyás, David Czvittinger, Johannes Deccard, Bod Péter stb.) és a főurak (Radvánszky László, Ráday Gedeon stb.) körében.

Kétségtelen, hogy a korai újkori Magyarország két legnagyobb arisztokrata könyvgyűjteménye a pottendorfi Nádasdy-, illetve a fraknoi Esterházy-könyvtár volt. Katalógus egyikről sem maradt fenn. Nádasdy Ferenc könyvtáráról azonban árulkodóak a vagyonekhozási jegyzőkönyvek mellékleteként ismert jegyzékek. Nem valószínű ugyanis, hogy az elkobzás alkalmával alakítottak ki tematikus csoportokat, és utána válogattak a könyvekből a császári könyvtár számára, különítették el a lorettói szervitákhoz küldendő anyagot. A Bécsbe szállított könyveket felsoroló jegyzék *Ex classe...* kezdetű részei rendezett könyvtárra utalnak.*** Ugyanakkor a ma is kézbe vehető, Nádasdy Ferenc tulajdonában volt könyveken nem szerepel olyan szám, amely a „katalógus” kritériumát (visszakereshetőség biztosítása) kielégítő összeírás egykori létezésére utalna.

* *A Bibliotheca Zriniana története és állománya – History and Stock of the Bibliotheca Zriniana.* Írták és összeáll. HAUSNER GÁBOR, KLANICZAY TIBOR, KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, MONOK ISTVÁN, ORLOVSZKY GÉZA. Szerk.: KLANICZAY TIBOR. Bp., 1991, Argumentum Kiadó–Zrínyi Kiadó. (Zrínyi Könyvtár 4.) Lásd különösen *A Zrínyi-könyvtár eredeti rendje* című függelékét, 540–546.

** Vö.: BIBL. ZRINIANA 1991. 38.

*** ADATTÁR 13/2. 73–79., 101–107.; *Magyarországi magánkönyvtárak IV. 1552–1740.* Sajtó alá rendezte BAJÁKI RITA, BUJDOSÓ HAJNALKA, MONOK ISTVÁN, VISKOLCZ NOÉMI. Bp., 2009, OSZK. (Adattár XVI – XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 13/4) (a továbbiakban: ADATTÁR 13/4.) 114–128.

A könyvtár eredeti rendjét tehát csupán a Bécs számára kiválogatott anyag jegyzékéből ismerjük. Feltűnő, hogy a teológiai anyag szétválogatása részletes, míg a világi tematika, szakbeosztását tekintve nem tekinthető modernnek. Azt azonban nem tudjuk, hogy melyik szakban hány könyv volt. Elképzelhető, hogy az egyéb gyűjtőtevékenységben, kulturális szervező munkában korszerű Nádasdynak a világi tematikájú szakokban volt több könyve, csupán az alkalmazottja lehetett teológiát végzett egyén. A többször idézett szakrend ugyanis a következő: I. *Scripturistae*, II. *Sancti Patres*, III. *Concionatores*, IV. *Controversistae*, V. *Humanistae*, VI. *Theologi Speculativi*, VII. *Juristae*, VIII. *Medici*, IX. *Philosophi*, *Politici*, *Mathematici*, X. *Historici profani*, XI. *Historici ecclesiastici*. Érdekes, hogy a politikaelméletet filozófiának tekinti, és Zrínyivel ellentétben nem önálló ismereti területnek.

Esterházy Pál nádor fraknói könyvtárából fennmaradt könyveket nem találunk raktári jelzetet. Pontosabban, ami mégis van, az a 18. század végén és a 19. században került a könyvekre.* Minden bizonnyal akkor, amikor a különböző kastélyokban őrzött könyveket Kismartonban könyvtárrá egyesítették a 18. század második felében.** A rendelkezésre álló

* Zvara Edina minden Kismartonban lévő könyvet kézbe vett, ugyanígy Moszkvában is kézbe vettünk minden darabot. Ez utóbbival kapcsolatban lásd: *Knyigi iz szobranyia knyazej Esztergazi v moszkovszkih bibliotyekah. – Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken.* Katalog. Der Katalog wurde geschafft von: Karina A. DMITRIJEVA, Nikolaj N. SUBKOV et alii. Moszkva, 2007, Rudomino; Összefoglalóan lásd: MONOK István–ZVARA Edina: *Esterházy Pál könyvtára.* (Előkészületben A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai sorozatban.)

** Az Esterházy-könyvtár történetére vonatkozó szakirodalom bibliográfiáját lásd *Lesestoffe in Westungarn II. Kőszeg (Güns), Rust (Ruszt), Eisenstadt (Kismarton), Forchtenstein (Fraknó) 1535–1740.* Hrsg. von Tibor GRÜLL, Katalin KEVEHÁZI, Károly KOKAS, István MONOK, Péter ÖTVÖS, Harald PRICKLER. Szeged, 1996, Scriptum. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 18/2. – Burgenländische Forschungen. Sonderband XV.) (a továbbiakban: ADATTÁR 18/2.) 264–268. Ez után megjelent: Theresia GABRIEL: *Die fürstlich Esterházyische Bibliothek – Zeugnis einer bewegten Vergangenheit.* In: *Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag.* Red. von Gürtler WOLFGANG, Gerhard J. WINKLER. Eisenstadt, 2001, Burgenländische Landesmuseum. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101.) 119–130.; Uő: *Egy mozgalmas múlt tanúja, a herceg Esterházy-könyvtár.* In: *Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy-család.* A 2004. április 22–23-án megtartott konferencia előadásai. Szerk.: CZOMA László. Keszthely, 2005, Kastélymúzeum. (Kastélykonferenciák, III.) 76–90.; Stefan KÖRNER: *A Bibliotheca Esterházyana.* In: *Kék vér ...* 2005. 105–127. (megjelent angolul, németül, horvátul és szlovákul is); MONOK István: *Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai.* In: *Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy-család.* A 2004. április 22–23-án megtartott konferencia előadásai. Szerk.: CZOMA László. Keszthely, 2005, Kastélymúzeum. (Kastélykonferenciák, III.) 91–101.

levéltári források azonban e könyvtár esetében is rendezettségre utalnak. A Sebastian Ferdinand Dobner feljegyzései a könyvtár geográfiai és hidrográfiai állományáról,* illetve az az 1756-ban készült jegyzék, amely a fraknoi gyűjteményből a kismartoni ferencesek számára átadott könyveket sorolja fel (a nádor Esterházy Pál erre a ferences rendházra hagyta könyvtárát, ám a család ezt a végakaratot csak az örökhagyó halála után negyven évvel teljesítette úgy, hogy a gyűjteménynek csak egy része került a rend tulajdonába).**

A két említett jegyzék összesen 1516 címet említ (1457 cím szerepel a katalógusban (1756) és további 59 a Dobner-féle jegyzéken). Az első pillantásra feltűnő a könyvek tematikus csoportosítása. Nagyon modern ez a tartalmi elkülönítés, hiszen a kortárs – Esterházy Pál kortársai, illetve a 18. század közepén élőké – könyvtárak ennél hagyományosabb tartalmi rendet (*ordo librorum*) mutatnak. Gondolok itt a hadtudomány és a geometria logikus összekapcsolására, vagy a botanika, és az állattan szétválasztására, a geográfia és a topográfia elkülönítésére. A szakrend modernsége és a könyvanyag – mint látni fogjuk – viszonylagos elavultsága is arra utal, hogy a katalógus nem mutatja be nekünk Esterházy Pál teljes könyvtárát.

Érdekesek az egyes szakcsoportokhoz sorolt könyvek számarányai (amely mutatja azt is, hogy a család a könyvtárból csak egy válogatott adott át a rendnek):

Ecclesiastici	348
Ecclesiastico-Historici	63
Haeretici	334
Scholastici	160
Iuridici	49
Medici	100
Politici et Historici	220
Militares et geometrici	17
Historici de diversis animalibus	2
Botanici	3
Antiqui oratores	70
Astrologi, mathematici et chymici de methalis	16
Geographici	50 (8+42 Dobner)
Topographici	47
(Hydrographici	17 – Dobner)

* ADATTÁR 18/2. 159–161.

** ADATTÁR 13/4. 195–247.

A magyar nyelvű könyvanyag gyűjtése mellett érdekesen alakult a Magyarország és a magyarok történetére vonatkozó könyvek, és kéziratok sorsa abból a szempontból is, hogy ezek miként jelennek meg külön tematikus csoportként a könyvtárakban. A 18. század folyamán felbomlott a Magyar Királysághoz tartozó népek egységes *hungarus* tudata, és a 19. század közepéig kialakult az ezt helyettesítő saját kulturális nemzetudatuk.* Ennek a folyamatnak a nyomon követése a korabeli könyvtárak jegyzékeinek, katalógusainak tanulmányozásával is jellemezhető. A 17. században a magyar történelemről szóló latin munkák a « Historici » tematikus csoportban szerepeltek, a « Hungarici », mint elkülönített csoport, a könyvek nyelvére vonatkozott. Példaként említem Radvánszky László (1701–1758) sajkócazi könyvtárát, amelynek összeírása 1750-ből ismert.** A 434 összeírt könyvből 134 a következő cím alatt került számbavételre: « *Scriptores rerum Hungaricarum domestici et extranei* ». Emellett külön csoportosították a szláv nyelveken megjelent 28 könyvet is. Ha ehhez azt is hozzászámítjuk, hogy 1727-ben ugyanez a báró 86, a magyar történelemre vonatkozó kéziratot másoltatott magának, akkor joggal feltételezhetjük, hogy a történeti érdeklődése mögött sajátos kulturális öntudat is állt.

Az arisztokrata könyvtárak tematikus összetételének változásában ugyancsak feltűnő a szekularizált, vagyis nem teológiai és vallási ismereteket adó könyvek arányának megváltozása. A jogtudomány, a történelem és a politika mellett határozottan feltűnő jelenség a matematika, a fizika, a kémia, de első sorban a gazdálkodási ismeretek jelenléte. A földrajzi ismeretek kibővültek az útleírás irodalommal, ország-leírásokkal, illetve művészeti albumokkal.

1727-ben ugyanez a báró 86, a magyar történelemre vonatkozó kéziratot másoltatott magának

* E kérdés kifejtését, elemzésének könyvtártörténeti szempontjait lásd: MONOK, István: *Identité culturelle, identité nationale et les bibliothèques institutionnelles en Hongrie au 18. siècle*. In: *Un'istituzione dei Lumi: La biblioteca. Teoria, gestione e pratiche biblioteconomiche nell'Europa dei Lumi. Convegno internazionale*. Parma, Biblioteca palatina, 20–21 maggio 2011. a cura di Andrea DE PASQUALE, Frédéric BARBIER. Parma, 2012 (en préparation)

** *Magyarországi magánkönyvtárak V. 1643–1750*. Sajtó alá rendezte CZEGLÉDI László, KRUPPA Tamás, MONOK István. Bp., 2010, OSZK. (Adattár XVI – XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 13/5) 159–198.

A változások első jelei már a 18. század közepén tetten érhetőek. Hasonlítsuk össze az említett két Eszterházy gróf könyvtárának tematikus felépítését:

Eszterházy József cseklészi könyvtára, 1749 (881 könyv)

« Classes Librorum Bibliothecae Cseklésziensis: Libri prohibiti – Militares et Mathematici – Scriptores Byzantini Graeco Latini editiones Parisiensis – Historici recentiores – Diversi Historici et Scholastici – Libri Sacri – Diversi historici ... Mathematici et diversae delineationes Architectonicae – Oeconomici de cura Equorum – Dictionaria et auctores classici ac Juridici aliqui – Juridici – Scriptores Hungarici et selecti diversi – Geographi ». Ahogy látjuk, a magyar történelemre vonatkozó könyveket Cseklészen is külön csoportba rendezték, és a jog, a földrajz, a gazdálkodás is külön figyelmet kapott.

Eszterházy János Nepomuk Kázmér könyvtára, Lajtakáta, 1805 (740 könyv)*

« Catalogue des livres de la Bibliothèque de Gattendorff: Théologie – Jurisprudence – Philosophie – Histoire – Philologie ou Belles Lettres – Cartes géographiques »

Előre jelzem, hogy a tematikus aránytalanság oka lehet az is, hogy bizonyos témájú könyvei a grófnak egy másik kastélyában, vagy bécsi házában lehettek. A magyar anyag teljes hiánya, az elenyésző *hungaricum* állomány, valószínűsíti feltevésünket. Ha pedig másutt is voltak könyvei, akkor az egyes témák nagy aránya már nem annyira hangsúlyozza az adott tematika iránti vonzódását. A teológia szak, ugyanis kissé anakronisztikusan nagy részt foglal el, 146 kötet a 740-ből, és ezen belül 50 imakönyvet tartott. A jog (30 mű), ebben a könyvtárban magában foglalta az erkölcsstant, a modern természetjogot és a polgári jogot. A filozófia szak is nagyon vegyes témákat fog egybe a katalógus készítője szerint: logika és metafizika (17 mű), fizika, matematika és kémia egyben (36 mű), de ebben a csoportban sorolja fel a hadtudományi munkákat is. Ide került a pedagógia (22 mű), immár elkülönítve, a gazdaságtan is, a maga 85 könyvével.

Nem kevéssé ellentmondásos és tanulságos a történelem szak (250 mű). Az egyik legfeltűnőbb a magyar történelemre vonatkozó munkák szinte teljes hiánya (amelyről már tettem utalásokat). A család históriáján kívül alig található ilyen munka (19 mű). Külön szak Franciaország és Anglia története, de nem a német országoké és Itáliáé sem. Az egyháztör-

* Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár, MS 1826 (Esterházy LIV/2394)

ténet 20 művel képviselteti magát, és következik egy ismét csak érdekesnek mondható jelenség: a történelemhez tartozik ebben a könyvtárban az életrajzok (35 mű), a földrajz és az utazási irodalom (28 mű) és az életrajzi regények is (44 mű). Az utóbbi csoport tehát sajátos módon nem a szépirodalom szakba került, amely 110 munkát tartalmazott.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a 17–18. századi magyarországi könyvtár katalogizálási gyakorlatban nem érvényesültek olyan szempontok, amelyeket ma könyvtártudományinak (bibliotheconomia) nevezhetünk. Rögtön tegyük hozzá, még az olyan könyvtárak esetében sem, ahol például rendi előírások (constitutiones) is foglalkoztak ezzel a kérdéssel. A könyvek gyarapítása nem volt tervezhető, így a tematikus könyvgyűjtés is csak korlátozottan érvényesülhetett. A főurak, gyakran az intézmények is, jelentős számú könyvet vásároltak, vagy örököltek úgy, hogy a környezetükben elhunytak könyvtára egyben került a saját gyűjteményükbe. Az anyag elrendezése így egyszerűen követte a bekerült könyvanyag nagyobb tematikus egységeit. A könyvtárnak a legtöbb esetben csak kis része volt olyan, ahol a tulajdonos a saját érdeklődésének megfelelően részletesebb tematikus csoportosítást csinált, vagy kért az alkalmazottjától.

A könyvtárak elrendezése azonban, ahogy a könyvanyag tematikus változása is, árulkodó abban a tekintetben, hogy milyen általános folyamatok zajlottak le a korszak Magyarországon az európai szellemi áramlatok befogadástörténetében. Mindenképpen kiemelhető a könyvanyag eltávolodása az egyházi és a teológiai témától. Az elvilágiasodás mellett külön kiemelhető a patriotikum gyűjtemények kialakítása is.